

ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

ЛЕЩИК ІРИНА БОГДАНІВНА

УДК: 338.1:633.1

**Організаційно-економічні засади підвищення ефективності
виробництва в зернопродуктовому підкомплексі АПК**

Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Тернопіль - 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стельмащук Антон Михайлович,
Тернопільська академія народного господарства,
завідувач кафедри аграрного бізнесу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Коденська Марія Юхимівна,
Національний науковий центр “Інститут
аграрної економіки”, головний науковий
співробітник відділу інвестицій;

кандидат економічних наук, доцент
Черняк Володимир Теодорович,
Львівський державний аграрний університет,
доцент кафедри інформаційних технологій

Провідна установа: Державний агроекологічний університет
Міністерства аграрної політики України,
кафедра менеджменту організацій, м. Житомир

Захист відбудеться „30” вересня 2004 р. о 14 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 в Тернопільській академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, аудиторія 1219

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

Автореферат розісланий „27” серпня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Б.П. Адамик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування зернопродуктового підкомплексу в умовах ринкової трансформації національної економіки спрямоване на вирішення завдань продовольчого забезпечення країни та подолання кризових явищ, що охопили усі сфери АПК. У зв'язку з цим, нестабільність розвитку та спад ефективності виробництва у зерновій галузі, значні коливання валових зборів зерна по роках є проблемами, подолання яких вимагає здійснення комплексу заходів організаційно-економічного характеру. Комплексного підходу до вирішення вимагають питання врегулювання взаємовідносин між виробниками зерна, заготівельно-збутовими, переробними підприємствами, починаючи від підтримки рівноваги між попитом і пропозицією шляхом резервних, інтервенційних, заготівельних і регіональних закупок, гарантії збуту через прозорі процедури продажу й за об'єктивними цінами та закінчуючи створенням регульованого ринку зерна і продуктів його переробки, що значною мірою визначають ефективність діяльності зернопродуктової ланки АПК. Системний аналіз ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу свідчить про наявність проблем дестабілізації виробництва у зерновій галузі, формування та забезпечення послідовного становлення паритетних і взаємовигідних економічних відносин між різними його складовими, що вимагають раціонального їх вирішення.

Дослідженням теоретичних аспектів ефективності виробництва займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, Доманчук Д.П., Дудар Т.Г., Дусановський С.Л., Омаров А.М., Пасхавер А.Й., Поплавський В.Г., Шафонов А.Д., Яремчук І.Г та ін. Питання організаційно-економічних засад підвищення ефективності функціонування продуктових підкомплексів АПК висвітлені у наукових працях дослідників: Андрійчука В.Г., Балабанова Г.В., Коденської М.Ю., Лукінова І.І., Стельмащука А.М., Черняка В.Т., Шпичака О.М., які зробили значний вклад у вирішення даної проблеми. Теоретичні дослідження та практичні розробки щодо ефективності виробництва та стратегічних аспектів реформування зернопродуктового підкомплексу знайшли відображення у наукових працях Бакая С.С., Бойка В.І., Лобаса Н.Г., Руснака П.П., Саблука П.Т, Худолій Л.М., Черевка Г.В. та ін.

Однак, деякі важливі аспекти формування стабільного та ефективного розвитку регіонального зернопродуктового підкомплексу ще не отримали належного висвітлення. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з створенням організаційних та економічних умов конкурентоспроможного виробництва і становлення ефективного ринкового механізму економічних відносин між виробниками зернової продукції та її переробниками. Наявність розбіжностей у теоретичних і практичних підходах до вирішення даної проблеми зумовлює її дискусійний характер та визначає актуальність теми, мету, завдання й структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням наукових досліджень, проведених на кафедрі аграрного бізнесу згідно плану науково-дослідної роботи Тернопільської академії народного господарства і належить до держбюджетної теми: “Розробка організаційно-технологічних та фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин” (номер державної реєстрації – 0101U002360). Особисто автором виконано підрозділ “Економічна діагностика та оцінка рівня ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні організаційно-економічних засад підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу. Для реалізації вказаної мети у дисертації було визначено та вирішено такі завдання:

- дослідити й систематизувати теоретико-методологічні засади сутності ефективності з метою удосконалення методики її оцінення щодо зернопродуктового підкомплексу АПК в умовах формування ринкового середовища;
- розробити структурно-логічну модель зернопродуктового підкомплексу АПК;
- виявити особливості розвитку зернопродуктового підкомплексу регіону як сукупності чинників, що визначають умови ефективності його функціонування;
- провести аналіз фінансового стану та оцінення загрози настання банкрутства зернопереробних підприємств як мікроодиниць, що визначають ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу в цілому;
- обґрунтувати механізм поєднання інтересів партнерів зернопродуктового підкомплексу та оптимізації їх взаємовідносин;
- обґрунтувати раціональні параметри формування обсягів продовольчого зерна для забезпечення потреби регіону з врахуванням його специфіки.

Об'єктом дослідження є система економічних процесів і відносин, що формують ефективність виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти підвищення ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Методи дослідження. Методологічною та теоретичною основами дослідження стали діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних проблем, що виникають у процесі виробництва, зберігання, переробки та реалізації зерна, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавчі та інші нормативні документи з питань розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК.

У дисертаційній роботі застосовувалися такі методи економічних досліджень: абстрактно-логічний (для виявлення закономірності розвитку процесів, явищ та тенденцій функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК); монографічний (для дослідження теоретико-методологічних основ й оцінення факторів підвищення

ефективності виробництва); статистично-економічний та експертних оцінок (для оцінення ресурсного потенціалу, аналізу й оцінки кількісних та якісних показників сучасного стану розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК). Зокрема, метод статистичних групувань застосовувався для встановлення масштабів залежності продуктивності праці та кінцевих показників господарювання від рівня урожайності зернової продукції; метод порівняння – для оцінювання ефективності господарювання підприємств-виробників зерна, хлібоприймальних та зернопереробних господарств за видами їх економічної діяльності в динаміці за ряд років; метод середніх та відносних величин (для визначення показників економічної ефективності підприємств); економіко-математичний (для розробки моделі оптимізації структури виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК); розрахунково-конструктивний та балансовий методи (для визначення потреби населення регіону в продовольчому зерні на перспективу); кореляційно-регресивне моделювання (для вимірювання тісноти зв'язку між показниками обсягу виробництва зерна, його собівартості та трудомісткості); та інші, які використовувалися при прогнозуванні подальшого розвитку агропромислового виробництва.

Інформаційною базою дослідження стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців з питань агропромислового виробництва, чинне аграрне законодавство. В ході дослідження автором використано значний обсяг статистичної інформації, аналітичних та звітних матеріалів Міністерства статистики, Міністерства аграрної політики України, Національного наукового центру “Інституту аграрної економіки”, показники первинних документів господарств і підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та вирішенні комплексу питань, пов'язаних з організаційно-економічними засадами формування і ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК. При виконанні досліджень отримано такі результати, що містять наукову новизну:

- поглиблено теоретико-методологічні аспекти визначення сутності ефективності, зокрема, розроблено систему її критеріїв, факторів, показників і форм прояву у зернопродуктовому підкомплексі АПК в сучасних економічних реаліях, що на відміну від існуючих підходів дозволяє комплексно враховувати співіснування різних форм власності, перехід до комерційного госпрозрахунку, наявність конкуренції, виявити шляхи зниження затрат, зростання продуктивності виробництва і якості продукції, і на цій основі задоволення дедалі зростаючих потреб суспільства;

- розроблено структурно-логічну модель зернопродуктового підкомплексу, структуризовану за галузевим, функціональним і організаційним принципами його організації. Дана модель передбачає взаємопов'язані системи організаційних структур, галузей економіки, котрі безпосередньо та опосередковано беруть участь

у процесі виробництва й реалізації кінцевої продукції, що дозволяє визначити місце та значення зернопродуктового підкомплексу в економіці, виявити основні тенденції його формування та функціонування;

- визначено з використанням економіко-математичних методів параметри кількісної залежності між факторіальними і результативними показниками в сфері виробництва зерна, що можуть використовуватися як нормативи для планування розвитку зернопродуктового підкомплексу регіону;

- уточнено систему методів діагностики банкрутства хлібоприймальних та зернопереробних підприємств, що дає можливість об'єктивно обґрунтувати план їх санації, з метою підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК в цілому;

- обґрунтовано доцільність маркетингової інтеграції, котра дозволить сформувати раціональну схему просування зерна від виробника до споживача і розглядається як механізм врегулювання взаємовідносин у зернопродуктовому підкомплексі на регіональному рівні, запропоновано його інституційне забезпечення шляхом створення при районних і обласних управліннях сільського господарства і продовольства підрозділів маркетингового моніторингу з наданням функцій управління, планування, ціноутворення, збору інформації, рекламного забезпечення, створення інтегрованих об'єднань виробників зерна та переробних підприємств, що забезпечить об'єктивний розподіл кінцевих результатів господарювання в залежності від конкретного вкладу окремого суб'єкта інтеграції;

- визначені раціональні параметри формування обсягів продовольчого зерна для забезпечення потреб регіону з врахуванням його специфіки в розрізі окремих культур, що враховують потенційні можливості виробництва та науково обґрунтовані норми споживання хліба, хлібопродуктів, круп і макаронних виробів певними віковими категоріями.

Практичне значення отриманих результатів. Практична цінність дисертаційної роботи полягає у формуванні пропозицій щодо вирішення проблеми виходу зернопродуктового підкомплексу із кризи на базі вдосконалення міжгалузевих взаємовідносин у підкомплексі та виявленні резервів, використання яких сприятиме зростанню його економічної ефективності. Окремі пропозиції та рекомендації автора використані в роботі Головного управління сільського господарства і продовольства Тернопільської облдержадміністрації (довідка № 11-1/53 від 26.08.2003 р.), управління сільського господарства та продовольства Тернопільської райдержадміністрації (довідка № 291 від 27.10.2003 р.), впроваджені в навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства при розробленні та викладанні дисциплін “Аграрний сервіс” і “Економіка та організація інноваційної діяльності” (довідка № 126-17/979 від 1.09.2003 р.), застосовані в практиці господарювання підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК, а саме: Тернопільського обласного державного центру експертизи сортів рослин Міністерства

аграрної політики України (довідка № 121 від 10.06.2003 р.), “Насіннєвого спецгосподарства” ТОВ ВКФ “Декор” (довідка № 186 від 14.05.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати теоретико-методологічного та прикладного характеру аспектів формування ефективності зернопродуктового підкомплексу АПК, що становлять предмет дисертаційної роботи, є результатом власних розробок і розрахунків автора.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень доповідались на науково-практичних конференціях, семінарах, відомчих нарадах, зокрема на Міжнародній науковій конференції студентів та молодих учених “Політ – 2002” (квітень 2002 р., м. Київ), науковій конференції викладачів і аспірантів ТАНГ (вересень 2002 р., м. Тернопіль), Міжнародній науково-практичній конференції “Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи” (листопад 2003 року, м. Київ), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки” (березень 2004 р., м. Тернопіль).

Публікації. За результатами виконаних досліджень особисто автором опубліковано 11 наукових праць, загальним обсягом 3,98 друк. арк., зокрема: 6 – у фахових наукових виданнях (обсягом 1,9 друк. арк.), 3 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій (обсягом 1,08 друк. арк.) та 2 – у інших виданнях (обсягом 1 друк. арк.).

Структура та обсяг роботи. Основний зміст дослідження (вступ, три розділи, висновки) викладено на 177 стор. друкованого тексту, що містить 48 таблиць, 27 рисунків. Список використаних джерел становить 188 найменувань і займає 15 стор. Дисертація містить 19 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретичні та організаційно-економічні засади підвищення ефективності виробництва**” розглянуто найважливіші теоретичні положення щодо проблеми ефективності виробництва з позицій ринкової економіки, проведено аналіз наукових джерел, які висвітлюють основні критерії ефективності зернопродуктового підкомплексу, виявлено особливості й основні тенденції розвитку, запропоновано показники оцінки фінансово-економічного стану та ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК.

Економічна ефективність – це одна із важливіших категорій економічної науки, проте в умовах поглиблення ринкової трансформації виникає доцільність дослідження механізму формування, її визначення і застосування. Навколо цього поняття ведуться дискусії і різні вчені-економісти вкладають у нього дещо відмінний зміст. Аналіз літературних джерел засвідчує, що немає одностайного погляду на те, що саме вважати ефектом або результатом діяльності, якими показниками можна його оцінити.

Узагальнюючи наукові джерела, автор приєднується до думки більшості авторитетних учених-економістів і вважає, що ефективність виробництва – це

комплексне поняття, яке відображає результативність, дієвість витрат, вкладених у певний вид діяльності, у співставленні до отриманих результатів. З одного боку, ефективним можна вважати таке виробництво, котре забезпечує найоптимальніше поєднання і використання економічного потенціалу, матеріально-речових, фінансових факторів та дозволяє отримати максимальний натурально-виробничий і фінансовий результати. З іншого боку, ефективність виробництва досягається при застосуванні принципу мінімізації – в досягненні найвищих кінцевих результатів при найменших затратах ресурсів.

Найбільш дискусійною методологічною проблемою економічної ефективності виробництва є питання щодо критерію ефективності. Критерій ефективності – це основна ознака, пов'язана із зростанням виробництва споживчої вартості на базі росту продуктивності праці і раціоналізації використання виробничих ресурсів, на основі якої проводиться оцінка. Він повинен синтезувати кінцеві результати використання відповідних ресурсів, які застосовуються в даній галузі. В сільському господарстві критерієм виступає постійне збільшення виробництва чистої продукції при найменших затратах живої і уречевленої праці на базі раціонального використання земельних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Деякі економісти не розмежовують поняття критерію та показників економічної ефективності, і навіть ототожнюють його із продуктивністю праці. З цим важко погодитися, оскільки критерій є якісною оцінкою економічної ефективності, а показник – кількісним вираженням рівнів або темпів її зміни в динаміці. І хоча ефективність виробництва в першу чергу зростає внаслідок економії живої і уречевленої праці, продуктивність праці є лише одним із показників економічної ефективності та недостатньо відображає її зміни. Вибір критерію ефективності випереджає її кількісне вираження – показник, та є первинним елементом системи оцінки ефективності. Виходячи з поставленої мети, визначають головний критерій і, відповідно, головний показник, якому надалі підпорядковуватимуться допоміжні, критеріальні показники. Таким чином будується певна система і ряд залежних показників для оцінки явищ, що досліджуються.

Одним з істотних компонентів формування методології дослідження ефективності виробництва є вибір системи показників ефективності виробництва, котра повинна відповідати вимогам ринку, бути зорієнтованою на проведення комплексного аналізу факторіальних і результативних показників господарської діяльності, оцінення потенційних можливостей, з метою виявлення резервів й обґрунтування перспектив подальшого розвитку виробництва.

На думку автора, система показників економічної ефективності для аналізу повинна будуватися за такими принципами: максимально повно й точно відповідати змісту критерію ефективності, не суперечити йому; характеризувати вплив усіх чинників, котрі формують економічну ефективність виробництва, виходячи при цьому з інтересів усього агропромислового комплексу; відображати досягнутий рівень виробництва та рівень використання виробничих можливостей без залучення

додаткових ресурсів; виявляти резерви підвищення ефективності виробництва; бути простими у використанні, передбачати публічність і можливість відкритого доступу до отримання первинної інформації; бути еластичними, тобто відображати будь-які зміни, коливання і динаміку ефективності явища, що досліджується; забезпечувати комплексність оцінки й ґрунтовність висновків.

Зважаючи на розмаїття причин, що впливають на виробничу діяльність у зернопродуктовому підкомплексі АПК, диференціацію оцінок та масштабів, у дисертації здійснено класифікацію аспектів, критеріїв, показників ефективності виробництва (рис. 1).

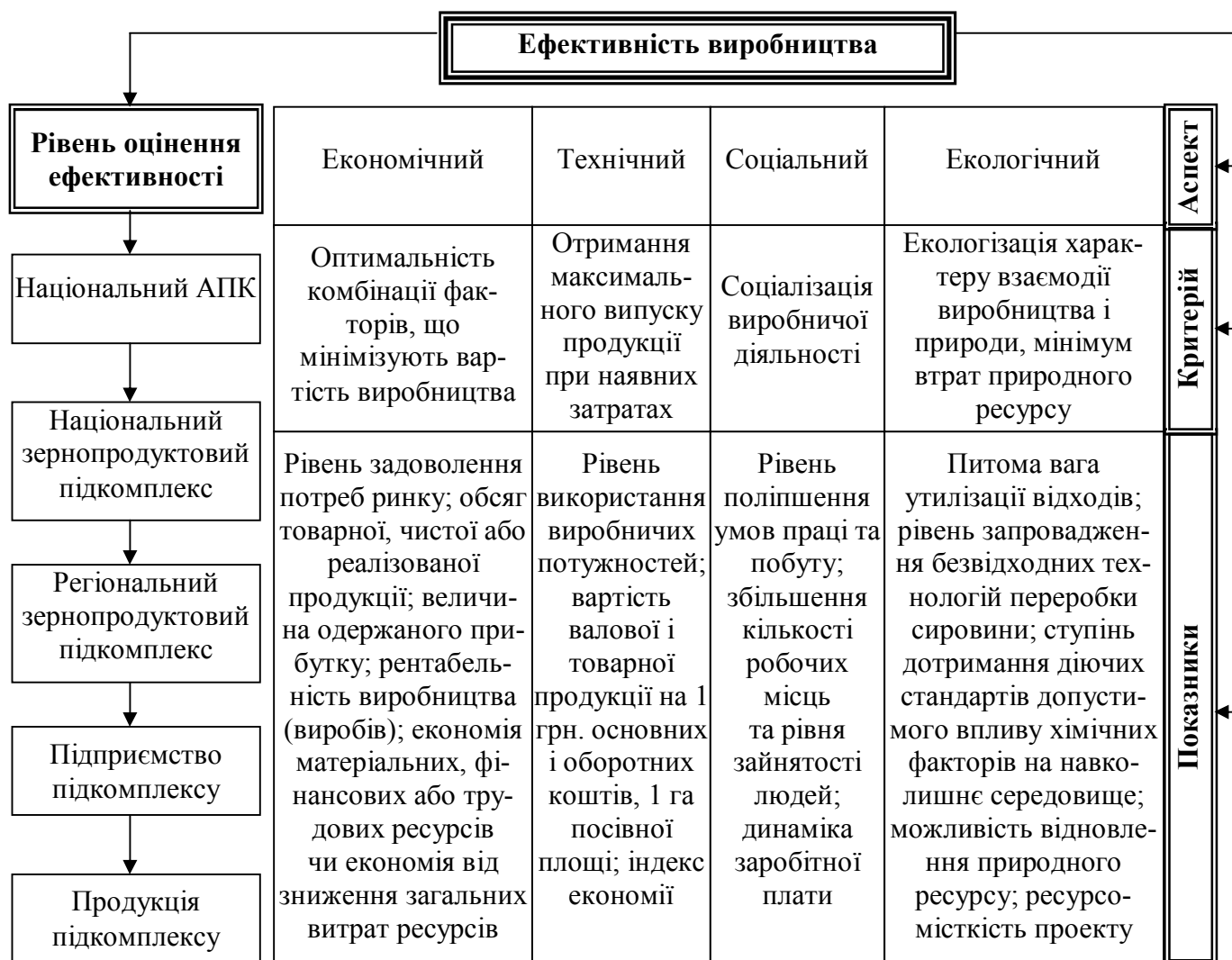

Рис. 1. Система аспектів, критеріїв, показників і форм прояву ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК

В умовах ринкових відносин ступінь орієнтації зернопродуктового підкомплексу на кінцеві, соціально-значимі результати та ефективність його функціонування в цілому виражається такими показниками: виробництво зерна та продуктів його переробки у натуральному і грошовому вираженні, у тому числі на 1 га посівних площ у ц/га та тис. грн./га; інтегральні витрати на виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна (витрати по всьому комплексу: виробництво зерна → виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна → реалізація

продукції) – загальні і на 1 га посівних площ; інтегральний прибуток (загальний і на 1 га посівних площ); інтегральний прибуток на 1 грн. інтегральних витрат виробництва в грн.; інтегральна рентабельність продукції і виробництва; інтегральна продуктивність праці в натуральному і грошовому вимірах.

Формування ефективного зернопродуктового господарства в умовах становлення ринкової економіки залежить від численних факторів, як зовнішніх стосовно до підприємств, на які вони не можуть здійснювати суттєвого впливу (загальнополітичної і соціально-економічної ситуації в країні і регіоні, розвитку інфраструктури АПК, рівня платоспроможного попиту населення, наявності сприятливих природно-кліматичних та організаційно-економічних умов для виробництва і переробки зерна в регіоні, можливих обсягів завозення через імпорт та з інших регіонів, цін на матеріальні ресурси, розвиненості конкурентного середовища на зерновому ринку, інвестиційної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в країні), так і внутрішніх, котрі безпосередньо залежать від самих підприємств (трансформація організаційно-правової форми підприємства, оптимізація організаційної та управлінської структури виробництва, залучення висококваліфікованих спеціалістів у сферу менеджменту і служби маркетингу, підвищення рівня техніко-технологічного забезпечення виробництва; розширення асортименту, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, зростання продуктивності праці, дотримання режиму економії, раціональне використання фінансових ресурсів, налагодженість економічних зв'язків з партнерами і т.д.).

У другому розділі роботи – **“Сучасний рівень ефективності виробництва в регіональному зернопродуктовому підкомплексі АПК”** – проведено емпіричний аналіз ефективності формування та функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК. Об'єктом емпіричного дослідження обрано зернопродуктовий підкомплекс Тернопільського регіону. Зокрема, визначено вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на ефективність роботи підприємств, проведено статистичне дослідження залежностей між факторіальними і результативними показниками в сфері виробництва зерна та оцінено рівень загрози настання банкрутства для хлібоприймальних й зернопереробних підприємств зернопродуктового підкомплексу.

У ході аналізу стану досліджуваного регіонального зернопродуктового підкомплексу основна увага приділена оцінці організаційно-економічних умов його функціонування, до яких належать природно-економічні та техніко-технологічні фактори, структура виробництва, розвиток інфраструктури і організаційно-правовий статус підприємств зернопродуктового підкомплексу.

Виявлено, що зернопродуктовий підкомплекс формується під впливом соціально-економічних умов: економічної політики держави, кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків продукції галузей виробництва і переробки зерна, рівня забезпечення засобами виробництва та трудовими ресурсами, особливостей територіально-економічного положення регіонального зернопродуктового підкомплексу АПК та ін. Особливістю зернопродуктового

підкомплексу АПК Тернопільської області з позиції його оцінки за галузевим форматом є обмежений обсяг виробництва продукції першої ланки, що виготовляє засоби праці для зерновиробництва, заготівельно-збутової та переробної галузей в регіоні. У функціональному розрізі – розвиваються усі три галузі зернопродуктового підкомплексу – виробництво і переробка продовольчого та фуражного зерна, а також переробка зерна на спирт, пиво, крохмаль та ін.

Оснoву зернопродуктового підкомплексу АПК становить виробництво зерна, що є сировиною для подальшої переробки в інших галузях. Динаміка його розвитку характеризується спадними показниками. Так, показник виробництва зерна на душу населення, який за оцінками авторитетних вчених-аграрників повинен становити не менше 1 т/люд., за період 1990-2000 рр. зменшився майже вдвічі, і в 2002 р – становив лише 790 кг/люд. Це призвело до скорочення виробництва в інших галузях зернопродуктового підкомплексу, зокрема в борошномельній – за період 1990-2002 рр. спад виробництва у Тернопільській області становив 53,4%, а в загальному по Україні – 61,4%; виробництво хліба та хлібобулочних виробів на 1 жителя в 2002 р. у порівнянні з 1985 р. скоротилося у 9,2 раза, а борошна у 2,8 раза. Окрім цього, зернова галузь характеризується нестабільністю розвитку, що спричиняє технологічні розриви між окремими фазами виробничого процесу та порушення цілісності всього зернопродуктового підкомплексу. Скорочення валового виробництва зерна обертається для заготівельників і переробників недозавантаженням виробничих потужностей, а отже, і зниженням продуктивності використання технологічного устаткування.

За допомогою вирівнювання ряду динаміки врожайності методом найменших квадратів і побудови лінійної функції чітко простежується тенденція спаду врожайності зернових культур у Тернопільській області (рис. 2). На основі аналізу даних урожайності та посівних площ зернових культур з 1996 по 2002 рр., робимо висновок, що під впливом зниження урожайності за останні роки було недоодержано щонайменше 2077 тис. тонн зерна.

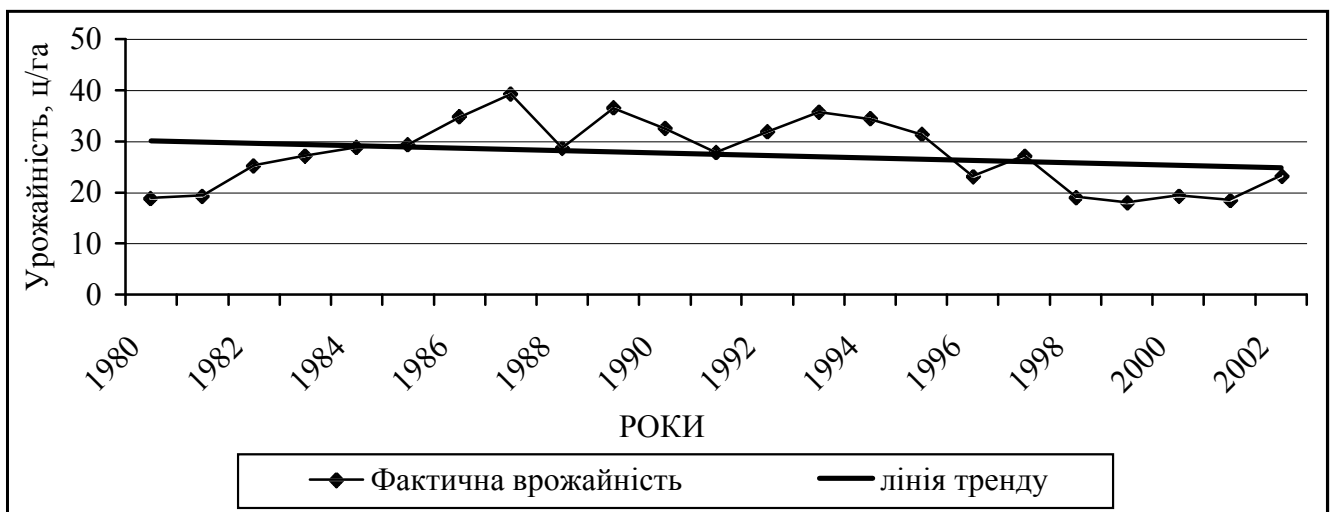

Рис. 2. Динаміка фактичної і вирівняної урожайності зернових культур у Тернопільській області (всі категорії господарств)

Головні причини зменшення урожайності, а отже і валових зборів зерна – у слабкому матеріально-технічному та незадовільному агрохімічному забезпеченні процесу виробництва зерна, недостатньому впровадженні у виробництво досягнень науки, передового досвіду через хронічну нестачу фінансових і оборотних засобів, матеріальних ресурсів, що призвело до порушень виробничого процесу, широкого застосування екстенсивних факторів ведення зернового господарства. Зокрема, індекси динаміки машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств зменшувалися з року в рік, і в 2002 р. у порівнянні із 1990 р. індекс наявності в господарствах тракторів та вантажних автомобілів становив – 0,6, а наявність зернозбиральних комбайнів скоротилася вдвічі. Було встановлено, що лінійний коефіцієнт кореляції між показниками врожайності та забезпечення підприємств Тернопільської області сільськогосподарською технікою доволі високий – 0,796, що вказує на тісний зв'язок між даними показниками.

Природно-кліматичні та ґрунтові умови Тернопільської області дають змогу вирощувати більшість зернових культур. Дослідженням встановлено, що структура регіонального розміщення посівів зернових і зернобобових культур в основному відповідає природно-економічному потенціалу окремих кліматичних зон регіону. Найбільші посіви зернових (65% від загального обсягу зернових посівів області) зосереджено у центральному регіоні, який володіє 63% усіх сільськогосподарських угідь та має 60% трудового потенціалу, у південному регіоні частка посіву зернових становить 26% і найменше посівів припадає на північний регіон – 13%.

Динаміка структури посівних площ характеризується розширенням посівів зернових культур з 46,3% у 1970 р. до 61,9% у 2002 р. за рахунок скорочення посівів кормових культур, що призвело до порушення фуражного балансу тваринництва та обумовило процеси скорочення тваринницької галузі в більшості сільськогосподарських підприємств. У складі зернових культур найбільшу питому вагу займають озима пшениця, ярий ячмінь, гречка. Зросла питома вага посівів гречки з 4,5% у 1970 р. до 8,6% у 2002 р., частка посівів жита озимого зросла у 2002 р. на 2,4% і становила 3,3%. Це пояснюється високою рентабельністю, відносно низькою трудомісткістю, сприятливими природно-кліматичними умовами для їх виробництва, а також стабільним попитом на зернову продукцію і продукти її переробки.

Характерною відмінністю зернового господарства Тернопільської області на сучасному етапі є зростання частки особистих підсобних господарств у виробництві зерна. У 2002 р. в порівнянні з 1970, 1980 рр. їх питома вага зросла майже у 6 разів і становить гідну конкуренцію сільськогосподарським підприємствам, забезпечуючи виробництво великих обсягів зерна. За цей час виробництво зерна в господарствах приватного сектора зросло з 61,2 тис. т до 325,8 тис. т, тобто в 5,32 раза.

Аналіз економічної ефективності зерновиробничої галузі засвідчив погіршення факторних та результативних показників, зокрема продуктивності праці та собівартості. Методом кореляції було встановлено, що між показниками врожайності, собівартості та трудомісткості є тісний зв'язок. Лінійний коефіцієнт кореляції залежності собівартості

виробництва зерна від урожайності становить – 0,988, дещо менша залежність трудомісткості від рівня урожайності зернових (коефіцієнт кореляції – 0,887). Дослідження показали, що рівень продуктивності праці при виробництві зерна підвищуватиметься лише у випадку, коли темпи зростання урожайності будуть підвищуватися, випереджаючи темпи зростання затрат праці на один гектар посівів. У дисертації методом групувань по районах Тернопільської області підтверджена залежність ефективності виробництва зерна від рівня урожайності (табл. 1).

Таблиця 1

Залежність кінцевих показників виробництва зерна від рівня урожайності у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показник	Групи районів за урожайністю ц/га:			У середньому по Тернопільській області	II група у % до першої	III група у +,- до першої
	11,5 – 16,8	16,9 – 22,1	22,2 – 27,3			
Кількість і назва районів у групі	5	6	6	У середньому по Тернопільській області	II група у % до першої	III група у +,- до першої
	Кременецький, Підгаєцький, Монастирський, Шумський, Бережанський	Зборівський, Збаразький, Козівський, Заліщицький, Борщівський, Бучацький	Лановецький, Терехівський, Тернопільський, Підволочиський, Чортківський, Гусятинський			
Вироблено зерна на 100 га ріллі, т	85,83	100,29	132,64	110,47	154,53	46,81
Припадає на 1 га посівної площі:						
- виробничих витрат, грн.	493,1	577,6	611,6	634,39	124,02	118,47
- прямих затрат праці, люд. / год.	45,22	51,44	61,26	55,60	135,46	16,04
Прямі затрати праці на 1 ц, люд. / год.	3,2	2,6	2,5	2,63	78,68	-0,68
Виробнича собівартість 1 т, грн.	349,0	297,4	293,0	300,66	83,97	-55,94
Комерційна собівартість 1 т, грн.	373,6	314,8	302,6	314,08	80,99	-71,01
Ціна реалізації 1 т, грн.	379,1	350,3	360,9	359,41	95,20	-18,19
Прибуток з розрахунку на 1 га посіву, грн.	5,0	47,9	95,2	64,67	X	90,24
Рівень товарності, %	64,5	69,6	67,1	67,61	X	2,65
Рівень рентабельності, %	1,5	11,3	19,3	14,43	X	17,80

Превалюючий вплив на підвищення вартості виробництва центнера зерна, як доводять дослідження, також належить урожайності. Зокрема, виявлено, що зростання собівартості виробництва зерна відбулося за рахунок випереджаючого зростання темпів виробничих витрат у порівнянні з темпами зміни врожайності. За період 1996-2002 рр. витрати на 1 га посіву зернових зросли в 2,8 раза, тоді як урожайність зменшилася на 15,9%. На 1% збільшення виробничих витрат приріст урожайності становить лише 0,3%.

Забезпечення більш ефективної роботи зерновиробничої галузі можливе за умови використання резерву земельного потенціалу. Зіставлення даних про рівень виробництва зерна по районах із якістю землі для проведення порівняльної оцінки економічної ефективності використання земельних ресурсів виявили, що не завжди кінцеві результати співвідносяться з якістю землі (табл. 2).

Таблиця 2

Комплексне оцінення зернового господарства Тернопільської області за 2002 рік

Райони	Урожайність, ц/га	Індекс урожайності	Собівартість 1 ц продукції, грн.	Індекс собівартості	Затрати праці на 1 ц продукції, люд./год.	Індекс трудо- місткості	Інтегральний індекс	Місце району серед інших в області	Бал бонітету	Рейтинг району за якістю ґрунтів
Бережанський	16,2	0,768	34,61	1,151	4,08	1,549	0,431	14	30	13
Борщівський	19,8	0,938	31,50	1,048	4,16	1,578	0,568	13	36	11
Бучацький	21,1	1,000	30,37	1,010	2,10	0,796	1,244	5	37	10
Гусятинський	27,3	1,294	30,84	1,026	1,45	0,548	2,300	1	49	4
Заліщицький	19,6	0,929	27,06	0,900	1,85	0,703	1,468	4	46	6
Збаразький	18,9	0,896	31,33	1,042	2,58	0,980	0,877	11	46	6
Зборівський	17,6	0,834	29,75	0,989	2,23	0,845	0,998	9	39	9
Козівський	19,3	0,915	27,84	0,926	2,37	0,898	1,101	7	53	2
Кременецький	11,5	0,545	37,41	1,244	3,02	1,146	0,382	15	30	13
Лановецький	21,5	1,019	30,18	1,004	1,74	0,660	1,538	2	52	3
Монастириський	13,6	0,645	34,80	1,157	3,87	1,469	0,379	16	25	14
Підволочиський	25,5	1,209	32,46	1,080	2,96	1,122	0,998	8	57	1
Підгаєцький	13	0,616	41,48	1,380	4,06	1,541	0,290	17	35	12
Теребовлянський	21,6	1,024	30,86	1,026	2,93	1,112	0,897	10	45	7
Тернопільський	23,2	1,100	26,78	0,891	2,12	0,806	1,532	3	48	5
Чортківський	25,9	1,227	26,22	0,872	3,21	1,217	1,156	6	49	4
Шумський	16	0,758	32,05	1,066	2,48	0,942	0,755	12	43	8
По області	21,1	1	30,07	1	2,63	1	1	X	44	X

Більшість хлібоприймальних і зернопереробних підприємств Тернопільського регіонального зернопродуктового підкомплексу АПК є прибутковими з причини монопольного становища, яке вони займають на регіональному ринку надання даних послуг. Це забезпечує їм можливість отримання прибутків, незважаючи на недозавантаженість виробничих потужностей та неефективне господарювання. Виявлено, що виробництво борошна у Тернопільському регіоні зосереджено на кількох великих підприємствах, що є тривожною тенденцією монополізації ринку борошна. Так, у 2002 р. майже 58% всього виробництва борошна здійснювалося на 3 комбінатах-гігантах області – Бучацькому, Чортківському та Тернопільському, а у 2001 р. вони наповнювали майже 71% ринку борошна. Однак в середньому рентабельність по зернопереробній галузі області у 2002 р. була дещо нижчою, ніж у попередні роки. На зменшення прибутку вплинули такі причини: збільшення собівартості продукції у зв'язку з підвищенням цін на всі види затрат, низька

купівельна спроможність населення, а звідси – зменшення попиту і здешевлення переробними підприємствами відпускних цін для стимулювання збуту, а також збільшення переробки сировини на давальницькій основі.

Дослідженням встановлено, що домінантними причинами спаду виробництва в зернопереробній та хлібоприймальній промисловості є: тривале зменшення кількості та якості зернової сировини, котра вирощується і заготовляється в регіоні, неплатоспроможність споживачів хлібопродуктів; зменшення споживання населенням окремих сортів борошна, деяких видів круп; збільшення кількості мінімлінів, мінікрупорошок різних форм власності.

У третьому розділі дисертації – **“Організаційно-економічні засади підвищення ефективності виробництва в зернопродуктовому підкомплексі”** – сформовано основні напрями підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК та розкрито механізми здійснення інтеграційних процесів у ньому, опрацьовано економіко-математичну модель оптимізації структури виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

На основі проведених досліджень виявлено, що ефективність зернопродуктового підкомплексу визначається раціональністю інтеграційних зв'язків між різними його ланками, котрі забезпечують гармонійне формування зернового потоку. Руйнування командно-адміністративної системи економіки спричинило розриви названих зв'язків і порушення роботи усього АПК. Зокрема, відбулася ринкова трансформація товаропотоків у напрямі скорочення продажу зерна сільськогосподарськими виробниками переробним господарствам з одночасним розширенням збуту за комерційними каналами, які є найменш прозорими та контрольованими. Продаж за даними каналами проводиться переважно безпосередньо з поля та за цінами, нижчими від біржових або цін на зерно, реалізоване переробним підприємствам, що призводить до значних фінансових втрат сільськогосподарської галузі, особливо у врожайні роки. В Україні у 2002 р. переробним підприємствам (включаючи елеватори) та через біржі, аукціони було відповідно реалізовано 2,34% й 0,13% загального обсягу реалізації. Тому в подальшому впорядкування комерційно-збутової діяльності необхідно проводити у напрямі розвитку та максимального використання інфраструктури ринку зерна та продуктів його переробки, зокрема за рахунок розширення обсягів біржової торгівлі до 10% загального товарообороту зерна, що підвищить об'єктивність цін реалізації.

На основі економічної діагностики діяльності різних галузей зернопродуктового підкомплексу АПК Тернопільської області в динаміці виявлено, що найбільшою нестабільністю розвитку характеризується зерновиробнича галузь. Це зумовлено відсутністю механізму ефективного ринкового ціноутворення, про що свідчать значні коливання цін на зерно (рис. 3).

Тому, врегулювання цінової політики на базі паритетного розподілу прибутків між виробниками, заготівельними, переробними та торговельними організаціями є однією з найбільш важливих проблем у зернопродуктовому підкомплексі АПК.

Автор вважає, що розв'язання даної проблеми можливе шляхом запровадження механізму розподілу кінцевих результатів діяльності зернопродуктового підкомплексу між переробною промисловістю і сільським господарством на основі встановлення рівновеликої норми прибутку на авансований капітал з врахуванням періоду обіговості оборотних засобів, зменшення податкового навантаження та скорочення торгових надбавок через обмеження перепродажу зерна, встановлення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію і на цій основі – забезпечення рівномірного розвитку усіх сфер зернопродуктового підкомплексу.

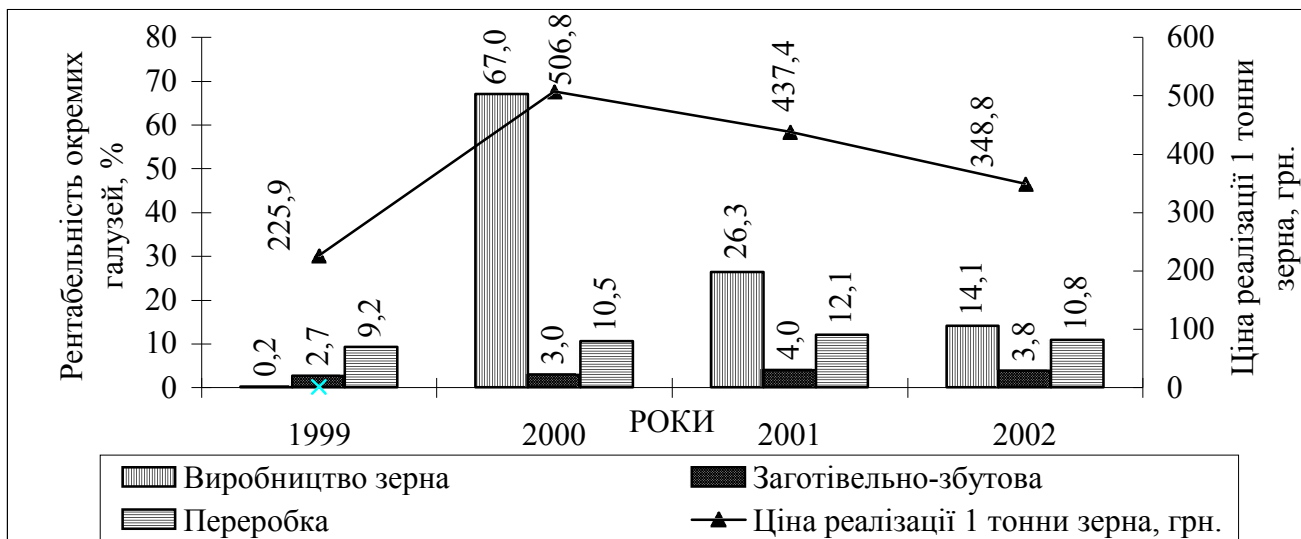

Рис.3. Залежність рентабельності діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу Тернопільської області від зміни реалізаційних цін на зерно

Стосунки між виробниками зерна, заготівельними й переробними галузями через незбалансованість їх інтересів мають конфронтаційний характер. Тому подальший розвиток міжгалузевих економічних відносин повинен відбуватися в умовах еквівалентного обміну результатами виробничої діяльності різних галузей зернопродуктового підкомплексу, збалансованості попиту та пропозиції, рівнозначності всіх форм господарювання, однакових можливостей їх розвитку, застосування до підприємств, поєднаних технологічним процесом, однакових економічних умов.

Скорочення рівня підтримки сільського господарства державою може призвести до негативних наслідків не лише аграрної сфери, а й економіки України загалом. У 2002 році в Тернопільській області лише 132 підприємства із 504 закінчили рік з прибутками, тоді як 74% сільгосппідприємств області збиткові (у 2001 р. це співвідношення становило – 49% – прибуткові підприємства, 51% – збиткові). Крім цього, індекси цін на зерно, борошно, крупи та бобові були негативними і становили відповідно 79%, 87%, 94,6%, тоді як індекс цін виробників промислової продукції для сільського господарства, зокрема сільськогосподарських машин, збільшився на 11,4%.

Одним з головних напрямків підвищення ефективності зернопродуктового підкомплексу є збалансованість розвитку галузей та виробництв підкомплексу –

зернового господарства, заготівлі, борошномельно-круп'яної, макаронної, хлібопекарної і комбікормової промисловостей, технічної переробки зерна на спирт, крохмаль, пиво й харчові концентрати, мережі роздрібної торгівлі кінцевою продукцією та функціональна завершеність технологічного процесу.

Виходячи з основних завдань перспективного розвитку зернопродуктового підкомплексу як України в цілому, так і регіону зокрема, його оптимальна структура повинна будуватися за такими основними принципами:

забезпечувати відповідність обсягів виробництва та структури продукції, що виробляється даним підкомплексом АПК, суспільній потребі в ній на основі врахування якісних і кількісних вимог споживачів;

забезпечувати збалансованість та пропорційність розвитку виробництва у зернопродуктовому підкомплексі шляхом достатнього обсягу виробництва кожного виду проміжної продукції, котрий визначається потребами ланки, що споживає її.

Для гармонійного розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК у дисертаційній роботі пропонується така структура посівних площ зернових: озима пшениця повинна займати 50%, кукурудза – 25%, ярий ячмінь – 19%, горох – 5%, овес – 1%. Обґрунтовано, що найбільш раціональною є така структура використання зерна: реалізація зерна селянам і на ринку – 45,0% валового збору зерна, на корм худобі – 30,0%, для промислової переробки на борошно і крупу – 20,0%, для переробки на спирт – 3,0%, для промислового виробництва хлібопродуктів – 2,0%.

Для повного забезпечення потреб області в продовольчих продуктах зернопродуктового підкомплексу необхідно виділяти 153,8 тис. тонн зерна. Структуру зернового клину потрібно формувати з врахуванням того, що частка посівів пшениці на продовольчі цілі має забезпечувати валовий збір не менше 94,6 тис. тонн, жита – 44,6 тис. тонн, гречки – 3,38 тис. тонн, вівса – 6,2 тис. тонн, кукурудзи – 2,6 тис. тонн та гороху – 2,5 тис. тонн.

Розроблена модель та обґрунтовані напрямки розвитку сприятимуть підвищенню ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методологічних і практичних засад підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК.

1. Трансформаційні зміни та перетворення, що направлені на структурну перебудову АПК, обумовили необхідність подальшого розвитку категорії “економічна ефективність”, теоретико-методологічних засад її підвищення у ринкових умовах господарювання. Дослідження і наукове узагальнення сутності ефективності дозволили сформулювати визначення економічної ефективності господарського процесу як характеристики його впливу на результат функціонування суб'єкта економіки у зіставленні з витратами на реалізацію даного заходу, що проявляється в досягненні найвищих результатів при найменших затратах живої та уречевленої праці. На цій основі розроблено оригінальну

схему взаємопов'язаних аспектів ефективності, її критеріїв і показників, що сприятиме обґрунтованому і всебічному виявленню змін господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки.

2. Формування ефективного зернопродуктового господарства залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Тому, для обґрунтування шляхів підвищення економічної ефективності зернопродуктового підкомплексу АПК необхідно здійснювати достовірне об'єктивне оцінювання економічних процесів та явищ, з врахуванням відмінностей кліматичних умов і якісних характеристик ґрунтів підприємств регіону (шляхом порівняння інтегрального індексу ефективності зернового виробництва, який синтезує показники урожайності, собівартості, трудомісткості та рейтингу району за якістю ґрунтів), комплексний аналіз проводити з визначенням напрямків використання зерна, його якості, вмісту клейковини та білку, засміченості, вологості, інших якісних параметрів зерна.

3. За роки становлення та подальшої трансформації ринкових відносин у зернопродуктовому підкомплексі АПК мало місце значне коливання обсягів виробництва зерна, його урожайності, зросли витрати і собівартість виробництва зерна та кінцевої продукції, що призвело до загального зниження ефективності у зернопродуктовому підкомплексі. Визначальними факторами зниження економічної ефективності стали: хронічна недостача оборотних коштів, погіршення матеріально-технічної бази виробництва, нестабільність кон'юнктури на ринку зерна та продуктів його переробки, невизначеність умов функціонування підприємств зернопродуктового підкомплексу, неплатоспроможність споживачів хлібопродуктів, зменшення споживання населенням окремих сортів борошна, деяких видів круп. Підвищення собівартості зернової продукції викликане випереджаючим ростом виробничих витрат у порівнянні з темпами зміни урожайності зерна, негативним впливом фінансово-економічної кризи на стан ресурсного забезпечення сільського господарства та заготівельно-переробної галузі, подорожчанням матеріально-технічних засобів, диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукції.

4. Забезпечення інтенсивного розвитку зернового господарства має ґрунтуватися на застосуванні передових технологій, використанні високопродуктивних сортів зернових, пристосованих до місцевих умов, оптимізації розміщення виробництва зерна з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов та матеріально-технічного забезпечення кожного господарства області, вдосконаленні відповідно до цього структури і сівозмін посівних площ. В контексті розв'язання цього завдання, запропоновано запровадити технології, котрі ґрунтуються на застосуванні комплексних агрегатів, що заощадить обмежені матеріально-технічні ресурси сільського господарства за рахунок мінімізації технологічних операцій та позитивно вплине на структуру ґрунту, застосовувати маловідходні та безвідходні технології.

5. Механізм економічної діагностики фінансово-економічного стану фірм і виробничих структур хлібоприймальної і зернопереробної галузей, їх

конкурентоспроможності має базуватися на аналізі і оцінці ресурсних потенційних можливостей, дослідженні факторіальних та результативних показників господарської діяльності, що дає можливість виявити резерви і обґрунтувати перспективи розвитку.

6. Технічну модернізацію виробничих потужностей хлібоприймальних і зернопереробних підприємств доцільно здійснювати за рахунок збільшення частки прогресивного обладнання у структурі основних засобів на основі прискорення в Україні розвитку вітчизняного продовольчого машинобудування, широкого запровадження лізингових операцій, сприяння капіталовкладенням та залученню інвестицій у підприємства зернопродуктового підкомплексу.

7. На основі проведених у дисертації розрахунків визначені раціональні параметри формування обсягів продовольчого зерна для забезпечення потреб регіону в розрізі окремих культур, що враховують потенційні можливості виробництва та науково обґрунтовані норми споживання хліба, хлібопродуктів, круп і макаронних виробів певними віковими категоріями. Для повного забезпечення потреб області в зернопродуктах необхідно виділяти для продовольчого фонду 153,8 тис. тонн зерна, в якому пшениця повинна становити не менше 94,6 тис. тонн, жито – 44,6 тис. тонн, гречка – 3,38 тис. тонн, овес – 6,2 тис. тонн, кукурудза – 2,6 тис. тонн та горох – 2,5 тис. тонн.

8. Механізм поєднання інтересів виробників сировини – зерна та переробних підприємств повинен будуватися на основі створення агропромислових інтегрованих формувань, розвитку міжгалузевої кооперації підприємств і галузей виробництва, зберігання, переробки, транспортування та реалізації зерна, що забезпечує єдність та безперервність технологічного процесу, раціональніше використання сировини, сприяє скороченню втрат і витрат на кожній стадії виробництва, підвищенню ефективності роботи всього агропромислового формування, забезпечує справедливий розподіл кінцевих результатів господарської діяльності між окремими учасниками інтеграції відповідно до їх реальних вкладів у загальногосподарські результати.

9. Розподіл кінцевих результатів діяльності зернопродуктового підкомплексу між переробною промисловістю і сільським господарством передбачає встановлення рівновеликої норми прибутку на авансований капітал з врахуванням періоду обіговості оборотних засобів, зменшення податкового навантаження та скорочення торгових надбавок через обмеження перепродажу зерна, встановлення паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію і на цій основі – забезпечення рівномірного розвитку усіх сфер зернопродуктового підкомплексу.

10. На стадії формування і стабілізації зернового ринку визнано необхідним посилити роль держави щодо захисту від монополізації першої та третьої галузей зернопродуктового підкомплексу, визначення правових умов реалізації зерна та формування цін на зерновому ринку, посилення контролю за рухом зерна як всередині країни, так і за експортно-імпортними операціями, запровадження

механізму заставних та інтервенційних закупок зерна, спрямованих на зменшення впливу коливань цін на ринку зерна.

Список опублікованих праць за темою дисертації

У фахових виданнях

1. Лещик І.Б. Підвищення ефективності зернопродуктового підкомплексу АПК // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. – 2001. – №7. – С.139 – 143.

2. Лещик І.Б. Проблеми ефективності управління зернопродуктовим підкомплексом АПК // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – №10. – С. 181 – 183.

3. Лещик І.Б. Теоретичні і методологічні аспекти економічної ефективності зернового виробництва // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – №11. – С. 128-130.

4. Лещик І.Б. Оцінка технологічних особливостей виробництва зерна // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – №6. – С. 47 – 48.

5. Лещик І.Б. Економічний механізм підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – №1. – С. 92 – 100.

6. Лещик І.Б. Економічна оцінка організаційно-технологічних умов переробки зерна // Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 13. Частина 2. – Тернопіль: Видавництво “Економічна думка”, 2004. – С. 49 – 52.

В інших виданнях

7. Лещик І.Б. Теоретичні і методологічні аспекти економічної ефективності зернового виробництва // НАУКА І МОЛОДЬ: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: НАУ, 2002. – С. 259.

8. Лещик І.Б. Економічна оцінка виробництва зерна у Тернопільській області // Ефективна аграрна економіка. – 2002. – № 1. – С. 91 – 96.

9. Лещик І.Б. Економічна оцінка і удосконалення структури зернопродуктового підкомплексу АПК Тернопільської області // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. Частина III. Організація управлінського обліку та визначення собівартості / за ред. П. Т. Саблука, В. М. Жука. – К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – С. 97 – 106.

10. Лещик І.Б. Маркетинг у формуванні зернового ринку // Ефективна аграрна економіка. – 2003. – № 2. – С. 90 – 94.

11. Лещик І.Б. Ефективність розвитку зернопродуктового підкомплексу у ринковому середовищі // Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 березня 2004р. / Відп. за випуск А.В. Шлійко. – Тернопіль: ТАНГ, 2004. – С. 74 – 77.

АНОТАЦІЯ

Лещик І.Б. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності

виробництва в зернопродуктовому підкомплексі АПК. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. – Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 2004.

У роботі досліджені теоретичні та практичні аспекти підвищення функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК регіону в умовах ринку.

Проаналізовано сучасний стан зернопродуктового підкомплексу АПК, особливості його формування та функціонування, обґрунтовані конкретні наукові пропозиції та практичні рекомендації стосовно розвитку ринку зерна та зернопродуктів.

Досліджено організаційно-економічні засади підвищення ефективності виробництва в зернопродуктовому підкомплексі та виявлено фактори, які її обумовлюють. Розраховано обсяги потреб виробництва і визначено напрями використання зерна з врахуванням специфіки регіону. Обґрунтовано необхідність створення підрозділів маркетингового моніторингу з метою забезпечення прозорості, стабільності процесу ринкового товарообміну, захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, підвищення інформованості суб'єктів ринкових відносин щодо фактичної кон'юнктури на зерновому ринку, тенденцій в зміні попиту, пропозиції та цінах.

Ключові слова: економічна ефективність, фінансово-економічний стан, ціна, рентабельність, зернопродуктовий комплекс, ринок зерна, маркетинг, інтеграція.

АННОТАЦИЯ

Лещик И.Б. Организационно-экономические основы повышения эффективности производства в зернопродуктовом подкомплексе АПК. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 2004.

В работе исследованы теоретические и практические аспекты повышения функционирования зернопродуктового подкомплекса АПК региона в условиях рынка. Проведен анализ, осуществлена оценка существующих межотраслевых отношений в зернопродуктовом производстве, разработаны предложения по их совершенствованию. Обоснованы организационно-экономические механизмы повышения эффективности производства в период становления рыночных отношений, система методов диагностики банкротства для предприятий зернопродуктового подкомплекса.

На основе эмпирических исследований экономической эффективности производства в зернопродуктовом подкомплексе обнаружено, что в период перехода к рыночным отношениям в зернопродуктовом комплексе Тернопольской области, как и в целом по Украине, имело место значительное сокращение объемов производства и падение конечных результатов его функционирования. Причиной этому послужило несоблюдением требований интенсивной технологии выращивания зерновых через хронический недостаток финансовых и оборотных

средств, материальных ресурсов, что привело к нарушениям производственного процесса, широкого применения экстенсивных факторов ведения зернового хозяйства. Анализ факторов, влияющих на эффективность производства зерна показал, что с повышением урожайности зерновых культур с 11,5 до 27,3 ц/га расход материально-денежных средств и затраты труда в расчете на 1 ц продукции снижаются соответственно на 16% и 21,9%, а уровень рентабельности повышается на 17,8%.

Обоснована целесообразность маркетинговой интеграции, которая позволит сформировать рациональную схему продвижения зерна от производителя к потребителю и рассматривается как механизм урегулирования взаимоотношений в зернопродуктовом подкомплексе на региональном уровне. В работе установлено также, что интеграция предприятий зернопродуктового подкомплекса, как форма организации и управления производством, позволит согласовать экономические интересы всех участников технологического процесса, окажет содействие развитию стойких, надежных организационно-технологических и экономических связей между партнерами подкомплекса, их синхронному, стабильному и эффективному развитию.

Предложено институциональное обеспечение зернопродуктового подкомплекса путем создания при районных и областных управлениях сельского хозяйства и продовольствия подразделов маркетингового мониторинга с наделением функций управления, планирования, ценообразования, сбора информации, рекламного обеспечения.

Установлено, что проблема эквивалентного обмена между субъектами зернопродуктового подкомплекса состоит в формировании критерия справедливого межотраслевого обмена, при котором все участники зернового рынка будут находиться в равных условиях. Межотраслевой аспект распределения предопределяется тем, что объемы дополнительного продукта созданного производственным капиталом отдельного звена зернопродуктового подкомплекса не совпадают с величиной его присвоения, что вызывает диспропорции в развитии АПК.

Исследованиями установлено, что для полного обеспечения потребностей области в зернопродуктах необходимо выделять для продовольственного фонда 153,8 тыс. тонн зерна, в котором пшеница должна составлять не менее 94,6 тыс. тонн, рожь – 44,6 тыс. тонн, гречиха – 3,38 тыс. тонн, овес – 6,2 тыс. тонн, кукуруза – 2,6 тыс. тонн и горох – 2,5 тыс. тонн.

Разработанная экономико-математическая модель получения максимума прибыли показала, что для гармоничного развития зернопродуктового подкомплекса АПК наиболее рациональной для Тернопольского региона является следующая структура:

- посевных площадей зерновых: озимая пшеница должна занимать 50%, кукуруза – 25%, ярый ячмень – 19%, горох – 5%, овес – 1%;

- путей использования зерна: реализация зерна крестьянам и на рынке – 45,0% валового сбора зерна, на корм скоту – 30,0%, для промышленной переработки на муку и крупу – 20,0%, для переработки на спирт – 3,0%, для промышленного производства хлебопродуктов – 2,0%.

Ключевые слова: экономическая эффективность, финансово-экономическое состояние, цена, рентабельность, зернопродуктовый комплекс, рынок зерна, маркетинг, интеграция.

ANNOTATION

Leshchik I. B. Organisational and economic basis for the increase in production effectiveness of the grain-farming subcomplex of AIC. – A manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Economic sciences on specialty 08.07.02 – the economy of Agriculture and AIC. – Ternopil Academy of National Economy, Ternopil, 2004.

The theoretical and practical aspects of enhancement of functioning of the grain-farming subcomplex of regional AIC in market conditions are studied in the research.

The current state of the grain-farming subcomplex of agriculture, the particularities of its formation and functioning are analysed, clear scientific propositions and practical recommendations on the development of grain and grain products markets are given in the work.

The organisational and economic basis for the increase in production effectiveness of the grain-farming subcomplex of the agriculture is researched and significant factors of this process are revealed. The work includes the calculation of the sizes of production needs and the ways of grain redistribution taking into account the specific of region. The necessity of creation of the subdivisions of the marketing monitoring in order to provide the transparency and stability of the market exchange of goods, protection of the interests of the agricultural producers, better supply of information on actual economic situation on grain market, the tendencies of demand, supply, and prices variations for each participant of market relations is substantiated.

Key words: economic effectiveness, financial and economic state, price, profitability, grain-farming complex, grain market, marketing, integration.